REVISTA DE TEOLOGIE
SFÂNTUL APOSTOL ANDREI

BULETIN OFICIAL AL SFINTEI ARHIEPISCOPII A TOMISULUI
ȘI AL FACULTĂȚII DE LITERE ȘI TEOLOGIE ORTODOXĂ

ANUL III, NR. 5, IULIE - DECEMBRIE 1999
- CONSTANȚA -

REVISTA DE TEOLOGIE SFÂNTUL APOSTOL ANDREI

BULETIN OFICIAL DE CULTURĂ ȘI SPIRITUALITATE ORTODOXĂ AL SFINTEI ARHIEPISCOPII A TOMISULUI ȘI AL FACULTĂȚII DE LITERE ȘI TEOLOGIE - CONSTANȚA

ANUL III, NR. 5, IULIE - DECEMBRIE 1999

EDITURA EUROPOLIS - CONSTANȚA

CUPRINS

I. ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI MISIONARE

II. DIN TRECUTUL PATRIEI ȘI AL BISERICII NOASTRE

III. DOCUMENTARE

IV. ȘTIRI ȘI FAPTE DIN VIAȚA ARHIEPISCOPIEI TOMISULUI

*Redacția **Revistei de Teologie „Sfântul Apostol Andrei"***
așteaptă colaboratori din întreaga Patriarhie Română.
Studiile și articolele pot fi expediate spre publicare
la sediul redacției noastre din Constanța,
str. Arhiepiscopiei nr. 23, cod 8700 - Sectorul cultural. Telefon 61.40.20.
Materialele nepublicate nu se returnează.
De aceea, veți lua măsuri de multiplicare a lor.

ANAFORAUA LITURGICĂ ÎN LITURGHIILE BIZANTINE ȘI ÎN MISSA CATOLICĂ

A. SEMNIFICAȚIA ȘI ISTORIA ANAFORALEI LITURGICE DIN LITURGHIILE BIZANTINE

Rugăciunea jertfei liturgice, în timpul căreia se săvârșesc sfințirea și prefacerea Darurilor în Sfântul Trup și Sânge al Mântuitorului Iisus Hristos, este miezul Liturghiei creștine și se numește, cu un termen tehnic, **anafora**.

Acest cuvânt se compune din adverbul „ana" = în sus și substantivul „i'fora" = punere înainte, ridicare, înălțare. Verbul corespondent este „anafero" = a ridica, a înălța, a jertfi. Anafora are înțeles de ridicare, deoarece ridicarea și legănarea darului de jertfă sunt actele caracteristice aducerii jertfei[1].

Prin anafora, în Liturghie, se înțelege azi un complex de rugăciuni, dintre care unele citite în taină de preot, iar altele cântate în același timp de cor, care în Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur se cuprind între cuvintele „cu vrednicie și cu dreptate este

a-Ţi cânta Ţie..." şi ecfonisul „şi ne dă nouă, cu o gură şi cu o inimă...", iar în Liturghia Sfântului Vasile cel Mare se cuprind între cuvintele „Cela ce eşti, Stăpâne, Doamne Dumnezeule, Părinte Atotţiitorule..." şi acelaşi ecfonis ca la Sf. Ioan[2]).

Aceste rugăciuni alcătuiau o singură rugăciune până în secolele V-VI, având caracter unitar de cuvântare publică şi fiind rostită cu glas tare de către episcop sau preot[3]). Conţinutul este alcătuit dintr-o adâncă meditaţie asupra fiinţei lui Dumnezeu, asupra atotputerniciei şi bunătăţii Sale.

Sistematizarea textului Liturghiei, întreprinsă de cei doi autori ai formularelor bizantine, s-a făcut prin prescurtarea Liturghiei Sf. Iacob şi s-a continuat după aceea prin mici adaptări tehnice, pentru a face loc imnelor, duse nu prea târziu la un serviciu dublu şi în ceea ce priveşte anaforaua, ca şi în alte părţi ale Liturghiei[4]).

Credincioşii ascultau, la început, în tăcere, întreaga rugăciune şi numai după ecfonisul final se asociau şi ei prin „Amin!".

Dintre toate anaforalele, cele care păstrează mai bine unitatea anaforalei primitive sunt cea din Constituţiile Apostolice, cartea a opta, cap. 12, şi cea din Evhologhionul lui Serapion de Thmuis (sec. IV). Din sec. V, această rugăciune începe a se citi în taină de preot şi numai anumite părţi scurte din ea - ecfonisele, cuvintele de instituire - au rămas să se rostească cu voce tare. Zadarnic încearcă împăratul Justinian, prin Nov. 137, cap. VI, din 25 martie 565, să restabilească uzul rostirii anfaoralei cu voce tare, căci sistematizarea întreprinsă de Sf. Ioan Gură de Aur şi Sf. Vasile cel Mare s-a impus repede şi cu mult folos[5]).

Printre cauzele care au determinat rostirea în taină a rugăciunii Sfintei Jertfe sunt următoarele: pe de o parte, pentru a face loc imnelor cântate de popor şi citirii dipticelor (pomelnicelor) care lungesc anaforaua, iar pe de altă parte, pentru a câştiga timp, prin citirea în taină a rugăciunii de către preot, simultan cu citirea dipticelor de către diacon şi cântarea ecfoniselor de către popor[6]).

Era un mare efort pentru ascultători ca să poată urmări cu atenţie toată această rugăciune cu caracter de cuvântare sau „expunere ieratică"[7]), mai ales că în unele Liturghii - ca cea din Constituţiile Apostolice şi chiar a Sf. Vasile cel Mare -, ea este foarte lungă. Poporul este făcut activ şi îşi manifestă şi pietatea, cântând părţi din anafora.

O altă cauză a citirii în taină a acestei rugăciuni de către preot este teama de profanare. Rostindu-se cu voce tare, laicii şi copiii o puteau învăţa şi apoi reproduce cu scop de profanare, superstiţii şi joacă[8]).

B. STRUCTURA GENERALĂ A ANAFORALELOR LITURGICE

Toate anaforalele creştine au aceeaşi temă comună: mulţumirea (euharistia) şi urmăresc acelaşi scop: sfinţirea Darurilor. Cuprinsul şi structura generală sunt aceleaşi.

Toate anaforalele liturgice încep printr-o invocare adresată lui Dumnezeu-Tatăl. Ele pornesc de la lauda și mulțumirea ce I se cuvin pentru puterea, măreția și înțelepciunea cu care a făcut lumea, îi poartă de grijă și a mântuit-o cu bunătatea Sa prin trimiterea Fiului Său. De aceea, partea întâi a anaforalei și chiar anaforaua întreagă se mai numesc și „euharistia“[9].

Anaforaua Liturghiei Sf. Vasile începe cu istorisirea mai pe larg, iar a Sf. Ioan - mai pe scurt, a istoriei lumii de la creație, continuând cu providența divină și terminând cu venirea Mântuitorului în lume, viața și activitatea Sa.

Ambele anaforale ale Liturghiilor bizantine reproduc cuvintele rostite de Mântuitorul la Cină: „Luați mâncați...“ și amintesc de porunca dată Sfinților Apostoli: „Aceasta să faceți întru pomenirea Mea“. Apoi urmează invocarea Sfântului Duh pentru sfințirea Darurilor și mijlocirile pentru vii și morți (diptecele).

Planul general al anaforalelor este trinitar. Acest lucru se observă de la început, prin ecfonisul (binecuvântarea) cu care se deschid și se închid și este accentuat îndeosebi de imnul cântat de credincioși: „Cu vrednicie și cu dreptate este...“.

Liturghiștii obișnuiesc să numească această parte a Sfintei Liturghii anafora, spune părintele Dumitru Stăniloae, dar în sens strict anaforaua începe cu cuvintele: „Ale Tale dintru ale tale, Ție-Ți aducem de toate și pentru toate“ și sfârșește cu cuvintele: „Încă aducem Ție această slujbă duhovnicească...“, după care urmează epicleza, începând cu cuvintele: „Și Te chemăm, Te rugăm și cu umilință la Tine cădem: trimite Duhul Tău Cel Sfânt...“[10].

Anaforalele liturgice, în sensul larg al cuvântului, sunt împărțite în patru părți, care au primit fiecare o denumire tehnică consacrată:

I. „Marea rugăciune euharistică“, sau rugăciunea de laudă (doxologia) și de mulțumire (euharistia), care diferă în anaforalele celor două Liturghii bizantine prin extensiune și prin forma de exprimare a mulțumirii față de Dumnezeu care a făcut lumea, îi poartă de grijă și a trimis pe Iisus s-o mântuiască.

Această rugăciune se subîmparte în alte patru părți mai mici:

a) „Rugăciunea teologică“, în care se vorbește despre Dumnezeu-Tatăl ca făcător al lumii, al omului și se expune întreaga istorie a omenirii, rezumând întreaga istorie sfântă a Vechiului Testament.

b) „Sanctus“, numit și „Trisaghionul Biblic“ sau „Cântarea de biruință“, care este cel mai vechi imn din Liturghie[11].

c) „Rugăciunea hristologică“, care istorisește mântuirea omenirii prin Hristos.

d) „Cuvintele instituirii Sfintei Jertfe: «Luați, mâncați...»“.

II. „Anamneza“ (anamnisis = amintire) cuprinde aducerea aminte de porunca

Mântuitorului: „Aceasta să faceți întru pomenirea Mea...", precum și de cruce, groapă, înviere, suirea la cer, a doua venire.

III. „Epicleza" (epiclisis = invocare, chemare) este partea cea mai însemnată din anafora, căci în cadrul ei se face sfințirea Darurilor.

IV. „Rugăciunea de mijlocire" sau „Dipticele" cu Axiomul, în care mijlocim pentru vii și pentru morți și care este ultima parte a anaforalei[12)].

C. ANAFORAUA LITURGICĂ A MISSEI CATOLICE

Anaforaua Missei romane are o structură aparte: canonul roman e lipsit de o unitate și de o continuitate naturală, din cauza multelor inversări și intercalări operate de papi în decursul veacurilor. Deosebirile canonului roman față de anaforalele bizantine privesc forma externă, cât și doctrina teologică. El abundă în rugăciuni noi, unele numai de câteva propoziții, lipsite de mireasma limbajului biblic și așezate fără nici o legătură organică între ele. Ele se compun din 12 rugăciuni: 6 înainte de prefacere și 6 după prefacere[13)].

Eliminate aceste intercalări și restabilită ordinea fragmentelor, canonul roman prezintă și el aceeași schemă și același conținut ca și celelalte anaforale. Dintre Liturghiile apusene, cele care păstrează mai bine unitatea și se aseamănă mai bine cu cele ortodoxe sunt riturile galican, milanez și mozarab[14)].

Data când începe izolarea Romei din ecumenicitatea liturgică a Bisericii din Apus nu e sigură. Se presupune că începe din timpul traducerii ritului primitiv din limba greacă în latină; alții cred că ar fi opera lui papa Damasus (366-384) ori a lui Ghelasie I (492-496). Însă este sigur că această modificare s-a făcut în etape, fiind accentuată prin revizuirea făcută la sfârșitul secolului VI de Sf. Grigore cel Mare (590-604) și continuată de papii și sinoadele de mai târziu, terminând cu sinodul Tridentin (sec. XVI). După această izolare, la începutul secolului V, episcopii Romei caută să impună Liturghia lor celorlalte Biserici din Apus, dar nu reușesc. Aceste presiuni se intensifică în secolele VI-VII și culminează în secolul VIII, când alianța politică dintre papii și regii carolingieni ai Franței a înlesnit înlăturarea completă din uz a Liturghiei galicane[15)].

Dar acest proces nu s-a petrecut fără ca ritul roman să primească unele influențe din partea celui galican și a oricărui alt rit care a fost înlăturat, până în secolul al XVI-lea, când se conturează Canonul roman așa cum a ajuns până la noi[16)]. Acest lucru s-a constatat mai ales în ultimul secol, când cercetările asupra vechilor rituri apusene s-au intensificat, completând tabloul acestora, ceea ce l-a determinat pe cunoscutul liturgist romano-catolic Bruno Kleinheiyer să exclame: „Acesta este acuma într-adevăr un fragment de ruine, a cărui existență nu poate fi justificată în nici un fel"[17)]. Asemănător

se exprimă și teologul Thomas Kleine, referitor la starea necorespunzătoare a canonului: „Ceea ce avem noi astăzi în fața noastră nu mai este partea întru tot sfântă care încununează cultul Missei, plină de sublimitate, armonios împodobită, de odinioară, ci în cel mai bun caz o capelă încărcată de nenumărate turnulețe și balcoane bizare, al cărei plan este puțin probabil să poată fi recunoscut de laic"[18].

Datorită acestei structuri atât de deranjante, epicleza euharistică este foarte greu de regăsit în vechiul canon, în ciuda multor eforturi ale specialiștilor de a o identifica prin unul din fragmentele atât de disparate. Însă problema epiclezei este mult mai veche, ajungând chiar punct de controversă între Biserica ortodoxă și cea catolică, pentru prima dată, la mijlocul secolului al XIV-lea. Nicolae Cabasila (†1371) amintește în tâlcuirea pe care o face Sfintei Liturghii, de niște latini care spuneau că după cuvintele de instituire nu mai este nevoie de nici o altă rugăciune pentru sfințirea Darurilor, deoarece, prin aceste cuvinte, ele sunt deja sfințite, iar cei ce se mai roagă după acest moment pentru sfințirea lor dau dovadă de necredință și fac un lucru de prisos[19]. Această părere se bazează, pe de o parte, pe diferite declarații papale, iar pe de altă parte, pe practica liturgică a Bisericii apusene[20].

După un secol, problema epiclezei a ajuns să formeze și obiectul unor discuții oficiale între cele două biserici, și anume la sinodul unionist de la Ferrara - Florența (1438-1439), iar rezultatul a fost că Biserica apuseană a renunțat la pretenția ei inițială de a aminti în decretul unirii că taina Sfintei Euharistii se săvârșește prin rostirea cuvintelor Domnului de la Cina cea de taină[21].

Acest sinod a fost primul, dar și ultimul prilej al celor două Biserici de a discuta problema epiclezei direct și oficial. Lămurirea ei, însă, a continuat în particular până astăzi, liturghiștii apuseni lansând mai multe ipoteze, dintre care doar trei sunt de reținut. Prima ipoteză caută să identifice epicleza euharistică cu rugăciunea anterioară a cuvintelor de instituire, „Quam oblationem...". Adoua încearcă să recunoască urme ale unei foste epicleze în rugăciunile de după cuvintele de instituire: „Supra quae" și „Supplices Te". Iar a treia ipoteză caută să identifice epicleza euharistică a canonului roman cu aceste trei rugăciuni la un loc, care ar fi fragmente ale unei singure rugăciuni[22].

După cum se poate observa cu ușurință, existența unei epicleze euharistice arhaice în vechiul canon roman nu este contestată de liturgiștii contemporani, însă problemele apar când e vorba de identificarea ei. Aceasta este o consecință firească și a doctrinei pnevmatologice din Biserica apuseană, deoarece problema epiclezei face parte din problema mult mai mare a Duhului Sfânt în Biserică. În Ortodoxie, Duhul Sfânt realizează cea mai apropiată legătură a Bisericii cu Dumnezeu. În Biserica

apuseană, legătura cu Sfânta Treime prin Duhul Sfânt a fost voit slăbită, pornind de la învățătura despre purcedere, iar Mântuitorul Iisus Hristos a fost izolat în ceruri, permițându-se astfel crearea acelui „vicariat" în persoana pontifului roman. În concluzie, și rolul epiclezei a dispărut pentru a întări rolul preotului[23]. Constatând universalitatea epiclezei în Biserica primară, unii liturgiști catolici au căutat diminuarea importanței și valorii epiclezei și cu scopul de a salva valoarea cultului și a concepției lor referitoare la transsubstanțiere[24].

Nici cuvintele de instituire, centrale în Missa romano-catolică, nu respectă referatele biblice, chiar dacă unii liturgiști încearcă să motiveze faptul prin fixarea lor în tradiția liturgică înainte sau concomitent cu formarea canonului Noului Testament[25].

Din păcate, astăzi se știe foarte bine că tradiția liturgică romană nu mai păstrează legătura cu tradiția Bisericii primare, lucru care justifică insistența promotorilor mișcării liturgice, apărută în secolul XX, pentru restaurarea canonului roman. Ultima acțiune întreprinsă în acest sens este desfășurarea Conciliului II Vatican. Însă, pentru a satisface atât pretențiile restauratorilor cultului, cât și temerile tradiționaliștilor, Conciliul II Vatican a căutat rezolvarea problemei prin menținerea vechiului canon și adăugarea a trei anaforale noi, măsură întemeiată pe tradiția liturgică primară și răsăriteană. Deoarece și în tabăra restauratorilor s-au manifestat orientări diferite, două anaforale au fost luate din tradiția liturgică veche apuseană, și anume din „Tradiția Apostolică" a Sf. Hyppolit al Romei (tradiție alexandrină) și din ritul galican și hispanic (mozarab), iar anafora are ca model Liturghia Sf. Iacob (tradiție antiohiană)[26].

D. STRUCTURA NOILOR ANAFORALE LITURGICE APUSENE

Comparativ cu vechiul canon roman, acestea au o desfășurare logică, coerentă, tocmai datorită inspirației lor din tradiția liturgică veche. Toate trei cuprind elementele clasice, înlănțuite firesc, ale unei anaforale liturgice: rugăciunea teologică, rugăciunea hristologică, care include în sine epicleza prefacerii, cuvintele de instituire, anamneza, epicleza comuniunii și dipticele. Nu mai conțin elemente străine, care să prejudicieze conținutul rugăciunilor, ca în vechiul canon roman.

Un fapt negativ însă, care prejudiciază omogenitatea lor, este așezarea epiclezei de consacrare sau prefacere în cadrul rugăciunii hristologice, deci înainte de cuvintele de instituire, deranjând unitatea acestei rugăciuni. În acest sens, în textele celor patru epicleze, verbul care se referă la prefacere este „a deveni", la modul conjunctiv, fapt care demostrează că romano-catolicii au rămas tot la părerea că elementele euharistice se prefac prin cuvintele de instituire[27]. Ei vor să susțină că existența unei epicleze anterioare cuvintelor de instituire este atestată și în tradiția veche liturgică, în Liturghia

Sf. Marcu, dar se observă clar că, în ultimul caz, cuvintele de instituire sunt încadrate de invocări epicletice, cu tema prefacerii elementelor euharistice în trupul şi Sângele Domnului, putându-se vorbi chiar de o singură epicleză care include în sine cuvintele de instituire, având astfel o structură simetrică[28)]. În cazul anaforalelor din cultul roman, epiclezele acestora nu au acelaşi sens, putându-se vorbi de opt epicleze, patru consacratorii şi patru pentru sfinţirea credincioşilor în vederea împărtăşirii[29)], neavând nimic comun între ele, iar cele consacratorii fiind stângaci încadrate în context şi având doar scopul de a purifica darurile, în vederea prefacerii[30)].

Cu privire la părţile structurale ale noilor anaforale, trebuie observat raportul dintre rugăciunile teologice şi cele hristologice. Astfel, anaforaua a doua are partea teologică redusă la minimum, iar partea hristologică este de dimensiune medie; anaforaua a treia conţine o rugăciune teologică mai amplă, dar partea hristologică este aproape absentă, rezumată doar la rememorarea activităţii Mântuitorului din noaptea vinderii; anaforaua a patra este cea mai echilibrată şi mai extinsă, având rugăciunea teologică şi cea hristologică conturate bine şi amplu[31)].

Din punct de vedere teologic, trebuie observată tendinţa de pnevmatizare a cultului; prin noile anaforale şi mai ales prin epiclezele introduse, Missa catolică recâştigă cel puţin parţial dimensiunea pnevmatică pierdută în Evul Mediu.

Sunt şi unii teologi romano-catolici mai optimişti care văd în noile epicleze o punte de legătură între doctrina răsăriteană şi cea apuseană, care şi înainte ar fi fost „mai mult complementare decât opuse"[32)]. Cu toate acestea, din perspectivă ortodoxă se afirmă că „ar fi într-adevăr lăudabilă această tendinţă ecumenistă, dacă ea ar fi reală"[33)], însă diferenţele teologice în această privinţă dintre Apus şi Răsărit rămân aceleaşi, iar perspectivele de apropiere, cel puţin în viitorul apropiat, nu par probabile[34)].

Se mai remarcă faptul că noile anaforale evidenţiază mai bine raportul intim dintre Euharistie şi Biserică, precum şi rolul Duhului Sfânt în realizarea acestui raport, îndeosebi în rugăciunea a treia şi a patra „...şi binevoieşte Doamne ca toţi cei ce se fac părtaşi acestei unici Pâini şi acestui Potir să fie uniţi într-un singur Trup de Duhul Sfânt şi să săvârşească o jertfă vie în Hristos, spre lauda slavei Tale"[35)].

Mai trebuie menţionat faptul că aceste anaforale nu sunt considerate punctul final al reformei liturgice de către liturgiştii romano-catolici, deoarece, pe de o parte, ele n-au mulţumit pe toţi, iar pe de altă parte, ele n-au deschis apetitul pentru nou. De aceea, în Olanda, unde catolicismul este în permanentă mişcare, precum şi în alte ţări, au apărut anaforale noi, din iniţiative particulare, care însă nu sunt recunoscute oficial de Biserică, ori cel mult sunt tolerate de conferinţele episcopale locale[36)].

* * *

Să sperăm că mişcarea liturgică va putea tempera „excesele «protestantizante»"[37] ale unora şi va păstra legătura cu tradiţia Bisericii primare, că reabilitarea parţială a Duhului Sfânt prin recunoaşterea rolului Său în cadrul anaforalei liturgice este un început bun pe drumul ecumenic al uniunii Bisericii lui Hristos, că preoţimea catolică va renunţa la mult venerata poziţie de întruchipare sau de locţiitoare a lui Hristos[38], învestită cu puterea de a sfinţi Darurile prin repetiţia în mod reprezentativ a cuvintelor Lui rostite la Cină[39] şi că simpla stare de slujitori ai lui Hristos şi instrumente ale harului [40] va fi şi pentru ei de ajuns pentru a păstori cu grijă Biserica sa şi pentru a-L avea pe Însuşi Hristos între noi[41], prin smerita cale a invocării Duhului Sfânt în cadrul Sfintei Euharistii, taină prin care, nu preotul, ci Însuşi Duhul Sfânt ne face vrednici să ne unim cu Hristos, nu Cel izolat în ceruri, ci Cel Care Se coboară euharistic pe pământ şi care „preface pământul în cer"[42].

Căci Duhul Sfânt este Cel ce „duce Bisericile despărţite la unire şi Bisericile trebuie să accepte împreună activitatea Lui, dacă vor să se unească. Din acest punct de vedere, nici una nu poate să aibă pretenţia că ea este purtătoarea continuităţii Bisericii Apostolice. Ele pot fi una numai printr-un „act epicletic" şi introducerea epiclezei ar putea servi drept semn al acestui act.

Prima euharistie cu epicleză ar arăta astfel că Bisericile sunt gata să accepte conducerea Duhului spre unitate şi fiecare următoare slujbă ar întări din nou şi ar continua experienţa obţinută cu această ocazie"[43].

După cum s-a putut constata de pe parcursul acestui studiu, anaforaua are o legătură însemnată cu problema preoţiei şi a unificării ei în Bisericile unite. În cadrul acestui raport, s-au conceput planuri pentru unificarea Bisericii, cuprinzând trei puncte, cu următoarea ordine puţin forţată: formarea Bisericii unite, sărbătoarea euharistiei şi unirea preoţimii[44]. Plecând de la această ordine, în concepţia Tev. Lukas Vischer „însăşi comunitatea este aceea care oficiază euharistia şi că prin slujba euharistiei se realizează şi se întăreşte unirea. Preoţia Bisericii unite ar fi atunci privită ca rodul euharistiei comune. Ea ar creşte din Biserica unită"[45].

Prin această afirmaţie, preoţia este considerată a fi subordonată comunităţii, de la care îşi primeşte valoarea şi rolul de mijlocitor al harului. Credem că alta este ordinea în care trebuie considerată această intercondiţionare, şi anume: sărbătoarea euharistiei, unirea preoţimii şi reunificarea Bisericii lui Hristos.

Dacă în planul acesta, apusenii aşază pe primul loc formarea Bisericii unite, nu o fac decât din motive pragmatice, şi anume pentru a justifica uniatismul, actualul mijloc de prozelitism al romano-catolicismului, ca fiind calea cea mai concretă şi mai

pacifică, așa-zis ecumenică, diplomatică de dialog în vederea unificării Bisericii, în spiritul „aggiornamento"-ului conciliar. De fapt, „aggiornamento"-ul se dovedește a fi dizolvantul comunității în anonimatul societății moderne, care să fie atrasă încetul cu încetul spre staulul roman, oferindu-i-se unui individ neglijabil, anonim, „Corpus Domini" („Trupul Domnului"), așa după cum se pronunță la împărtășirea credincioșilor în Missa catolică.

Restaurarea anaforalei liturgice în cadrul cultului apusean, în special pnevmatizarea ei, nu se poate neglija, dar mai trebuie să așteptăm până ce aceasta poate să certifice afirmația că „regula rugăciunii adevărate devine regula credinței adevărate"[46], pentru că anaforaua trebuie să devină nu un fel de regulă limitativă, ci „semn al libertății, oferit de Duhul Sfânt"[47].

Dacă în contextul apusean se abordează astfel problemele, e vorba de fapt de străbaterea drumului în sensul opus, după ce s-a constatat o vertiginoasă îndepărtare de izvoarele adevărului, credinței, adică de Dumnezeu, asemenea fiului risipitor, și de probarea rațională a variantelor posibile de salvare a orgoliului unei Biserici puternice cu o istorie de o mie de ani, în fața unei Biserici cu mult mai redusă numeric, dar care nu are alt orgoliu decât puterea unor dogme de două mii de ani, care sunt în același timp neiertătoare, dar oferă și o libertate de neînchipuit celor care descoperă pe Dumnezeu în ele.

Biserica apuseană pune întâi accent pe dialogul iubirii, în detrimentul celui al rațiunii, inversând de fapt logica credinței adevărate. Fiul risipitor a fost mai câștigat în fața Tatălui ca fratele cel mare, dar aceasta pentru că a acceptat necondiționat adevărul Tatălui care i-a oferit în același timp și iubirea Sa și nu s-a interpus el cu o dragoste fățarnică, care să premeargă momentului recunoașterii greșelilor.

NOTE BIBLIOGRAFICE

[1] Pr. Ilie Câmpeanu, *Anaforaua sau rugăciunea Sfintei Jertfe, în Liturghia clementină din Constituțiile Apostolice și în Liturghiile bizantine*, în „Glasul Bisericii", anul XX (1961), nr. 7-8, p. 591.

[2] *Liturghier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 136-143 și p. 196-209.

[3] Pr. Prof. Petre Vintilescu, *Liturgiile bizantine privite istoric în structura și rânduiala lor*, „Tipografia cărților Bisericești", București, 1943, p. 83.

[4] *Ibidem*, p. 84.

[5] Dr. Ilie Câmpeanu, *Op. cit.*, p. 592.

[6] *Ibidem*.

[7] Pr. Prof. Petre Vințilescu, *Op. cit.*, p. 83.

[8] Pr. Prof. Petre Vintilescu, *Liturghierul explicat*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1972, p. 228.

[9] Pr. Prof. Ene Braniște, *Curs de liturgică specială, partea a IV-a, manuscris*, p. 156, după Ilie Câmpeanu, *Anaforaua...*, „Glasul Bisericii", anul XX (1961), nr. 7-8, p. 592.

[10] Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986, p. 261.

[11] Pr. Prof. Petre Vintilescu, *Liturgiile bizantine privite istoric...*, p. 27.

[12] Pr. Prof. Ene Braniște, *Liturgica specială*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1985, p. 273.

[13] Pr. Prof. Ene Braniște, *Liturghiile romano-catolice în comparație cu cele ortodoxe*, „Ortodoxia", anul IX (1957), nr. 1, p. 119.

[14] Pr. Prof. Ene Braniște, *Liturgica specială*, p. 216.

[15] *Ibidem*, p. 217.

[16] J.A. Jungman, *Missarum sollemnia, vol. II*, p. 127-340, după Pr. Prof. Dr. Dumitru Colotelo, *Mișcarea liturgică în creștinismul apusean.* Teză de doctorat, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986, p. 128.

[17] *Erneuerung des Hochgebetes*, Regensburg, 1969, p. 24, după Pr. Prof. Dumitru Colotelo, *Mișcarea liturgică...*, p. 128.

[18] *Kleine abendländische Liturgiegeschicte. Bericht und Besinung*, Bonn, 1965, p. 28, după Pr. Prof. Dumitru Colotelo, *Mișcarea liturgică...*, p. 129.

[19] *Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1964, cap. XXIX, p. 73.

[20] Diac. N.I. Popoviciu, *Epicleza euharistică*, Editura Librăriei Arhidiecezane, Sibiu, 1933, p. 11.

[21] *Ibidem*, p. 3.

[22] Pr. Prof. Dr. Dumitru Colotelo, *Mișcarea liturgică în creștinismul apusean*, p. 129.

[23] Drd. Dumitru Colotelo, *Epicleza în Liturghiile răsăritene și în Liturghia catolică de astăzi. Studiu comparativ*, în „Studii Teologice", anul XXVIII (1976), nr. 1-2, p. 130.

[24] *Ibidem*, p. 131.

[25] Adolf Adam, *Erneuerte Liturgie, Eine Orientierung über den Gottesdienst*, Freiburg-Basel, Wien, 1975, p. 127, după Pr. Prof. Dr. Dumitru Colotelo, *Mișcarea liturgică...*, p. 129-130.

[26] Pr. Prof. Dr. Dumitru Colotelo, *Mișcarea liturgică...*, p. 130.

27) Idem, *Epicleza...*, p. 139.

28) Idem, *Mișcarea liturgică...*, p. 130.

29) Idem, *Epicleza...*, p. 139.

30) Idem, *Mișcarea liturgică...*, p. 131.

31) *Ibidem.*

32) L. Bouyer, *Eucharistie. Théologie et spiritualité de la preire eucharistique*, Paris, 1966, p. 444, după Pr. Prof. Dr. Dumitru Colotelo, *Mișcarea liturgică...*, p.131.

33) Pr. Prof. Dr. Dumitru Colotelo, *Epicleza...*, p.139.

34) Idem, *Mișcarea liturgică...*, p. 131-132.

35) *Ibidem*, p. 132.

36) *Ibidem.*

37) *Ibidem.*

38) Idem, *Epicleza...*, p. 134.

39) Rev. Lukas Vischer, *Epicleza, semnul unității, înnoirii și desțelenirii*, Editura Mitropoliei Banatului, anul XXIV (1972), nr. 4-6, p. 196.

40) Pr. Prof. Dr. Dumitru Colotelo, *Epicleza...*, p.134.

41) Pr. Prof. Spiridon Cândea, *Părțile Liturghiei bizantine*, Editura Mitropoliei Ardealului, anul XI (1959), nr. 5-6, p. 409.

42) Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia 24 la Epistola I către Corinteni*, „Colecția Migne", P.G.T., LXI, p. 205, după Pr. Prof. Spiridon Cândea, *Părțile Liturghiei bizantine*, Editura Mitropoliei Ardealului, p. 409.

43) Rev. Lukas Vischer, *Op. cit.*, p. 202.

44) *Ibidem*, p. 202-203.

45) *Ibidem*, p. 203.

46) *Ibidem.*

47) *Ibidem.*

Pr. Asist. Florin SPANACHE

Editura EUROPOLIS
CONSTANȚA

I.S.S.N. 1454 – 1823